

'OTCEPLJENJE' – JE LI NEKO POMENUO 'OTCEPLJENJE'? JOŠ O UZROCIMA RASPADA JUGOSLAVIJE ODGOVOR ALEKSANDRU PAVKOVIĆU

Sergej Flere
Univerzitet u Mariboru

SAŽETAK

Pavković vidi nestanak Jugoslavije kao niz činova otcepljenja republika i jedne pokrajine. Nasuprot tome, tvrdi se da je proces raspadanja jugoslovenske države kompleksna pojava, da je prouzrokovan nedostatkom političke legitimnosti nakon Titove smrti, nestankom geopolitičke uloge Jugoslavije, ugrađenom malfunkcionalnošću savezne države, ekonomskim teškoćama koje su spontano tumačene kao pojave proizašle iz navodne privilegovanosti drugih jedinica unutar sistema, nesposobnošću stare elite da modifikuje institucionalni, posebno privredni sistem, transformacijom elita u republičke i nacionalne građanske elite, širenjem straha za opstanak nacija i u suštini spontanom prestankom delovanja savezne države. Slovenija i Srbija prve su 1990. g. preuzele uloge nezavisnih država, pošto je savezna institucionalna ravnoteža bila poremećena oduzimanjem ovlašćenja pokrajinama. Jugoslovenska država prestala je da postoji prestankom njenog efektivnog delovanja, njene efektivne vlasti. Sami činovi otcepljenja u tome imali su malu ulogu. Čak ni ceo subjektivni faktor (htenja, namere, akteri, izvršioci) nije imao znatniju uzročnu težinu.

KLJUČNE REČI: Jugoslavija, raspad države, secesija (otcepljenje), efikasna vlast, država.

1. UVOD

Nakon 1991. godine, koja se može smatrati godinom nestanka jugoslovenske države (Woodward, 1995; Ramet, 1996; Banac, 1992; Obradović, 2007, 14), mnogo se autora bavilo pitanjem nestanka te države, kao i uzrocima i posledicama te pojave. Njome su se bavili autori različitih struka (ovde nas interesuju samo društvene nauke). Tim pitanjem su se bavili istoričari, iako se

radi o pojavi koja nije davna (Banac, 1992; Banac, 2009; Pavlowitch, 1999), antropolozi (Vuk Godina, 1998; Baskar, 1999), sociolozi (Meštrović, 1997; Meštrović, Letica, Goreta, 1993; Klanjšek i Flere, 2011), pravnici (Petrić 1998; Rady, 1996; Roth, 2010)¹. To su uglavnom autori koji zagovaraju nauku u užem smislu i koji izvode kvalitativna istraživanja usmerena na svakodnevni život (Bojičić, 1996). Pošto je je reč o političkoj pojavi, najmerodavnija je politička nauka (Ramet, 1996; Woodward, 1995; Jovic, 2001). Takođe je primereno da se njime bavi časopis koji zajedno izdaju fakulteti političkih nauka iz Hrvatske i Srbije, dve zemlje koje su bile najveće u nekadašnjoj jugoslovenskoj državi.

Pri razmatranju ovog pitanja pokazalo se da je bilo teško održavati objektivnost, naročito u prvim godinama nakon nestanka te države. Dok su plamteli ratovi u nekim od tih zemalja, i kad je pitanje tog raspada bilo u žiži interesovanja političkih faktora, ta pristrasnost je bila naročito istaknuta, pa i razumljiva. Tako su i naučnici izvan ovog prostora bili predmetom oštrih kritika u pogledu pristrasnosti (Hayden u odnosu na Ramet /Hayden, 2007/, kojoj je prigovorio da je njeno 'univerzalno shvatanje ljudskih prava' pristrasno, Flere u odnosu na Meštrovića, kome je prigovorio zbog etničkog esencijalizma u nizu opisa navodnih etničkih svojstava Srba, Flere, 2003). Pitanje pristrasnosti i samo pitanje raspada Jugoslavije je završalo knjigom S. Huntingtona *Sukob civilizacija* (1996), gde cela konstrukcija o nespojivosti civilizacija utemeljenih na religijama proizilazi iz analize tog primera. Stoga bi se možda nakon dve decenije mogao očekivati objektivn, uravnotežen uvid u taj problem. Upravo tome je bio posvećen i deo knjige koju su uredili Ingrao i Emmert (2009). Kako je problem, međutim, kompleksan, nije čudno da u nauci postoje još uvek različita mišljenja i stavovi, mada bi se mogla očekivati kumulacija.

U br. 2 za 2013. godinu u *Političkim perspektivama* objavljen je članak Aleksandra Pavkovića „Otcepljenje, nasilje i državni razlog“. Članak kao da je posvećen opštijim pitanjima analize otcepljenja država, ali su naročito brojni primeri iz nekadašnje Jugoslavije. Otcepljenje autor analizira, pozivajući se na Machiavellija i Botera, što mu daje osnovu za dalju analizu toga da li je primenjena sila ili nije. Inače, po Pavkoviću je uvek reč o istom fenomenu koji je Machiavelli opisao kao „prenošenje vlasti nad nekim teritorijem s jednog vladara na drugog“ (2013, 7). Dakle, stanoviše našeg autora je krajnje realističko, postoji samo vlast nad teritorijom i nastojanje vlastoželjnih subjekata za njenim očuvanjem i – što se tiče otcepljenja – novih vlastoželjnih subjekata za njenim sticanjem. Navodno, otcepili su se Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, a kasnije Crna Gora i Kosovo. Slovenija, Hrvatska i Hercegovina su slučajevi 'otcepljenja' gde je primenjena 'oružana

1 Spisak je prvenstveno ilustrativan.

sila' (8-9), dok je 'otcepljenje' u slučajevima Makedonije i Crne Gore bilo 'mirno' (8) i najzad za otcepljenje u slučaju Kosova autor ne precizira kakvo je bilo (9). Sve sami secesionisti, secesija kao masovna bolest². Možda bi odmah valjalo ukazati na to da su se u međuvremenu, od Machaivellija i Botera, konstituisali moderni narodi (Hobsbawm, 2008), pa i razlikovanje na stare i nove narode (Seton Watson, 1977), pa možda i specifičnosti istočnoevropskog nacionalizma (Sugar, 1969). Najzad, pojavilo se i pravo naroda na samoopredeljenje (Wilsonovih 14 tačaka, Lenjinovo shvatanje nacionalnog samoopredeljenja do otcepljenja, Povelja Ujedinjenih nacija od 1945.), što predstavlja neku ideološku pozadinu događanja.

Nakon više od dve decenije političkonaučnog i društvenonaučnog rada na ovom pitanju, možemo reći da je Pavković zašao u ćorsokak ili barem na straputicu političke nauke – ograničavajući se na secesiju kao pojmovni okvir za razumevanje jugoslovenskog slučaja – posebno uzimajući u obzir kompleksnost pojava. Ovde se nećemo upuštati u sistemsko razmatranje društvenonaučnih radova koji se bave problemom nestanka Jugoslavije kao države, jer je ta literatura preobimna, niti u ubedljivost pojedinih objašnjenja koja autori nude, ali u celini ta literatura mnogo kazuje. Navešćemo da barem dva autora daju pregled tih shvatanja unutar političke nauke (Ramet, 2004, Jović, 2001). Ramet ta shvatanja, s obzirom na isticanje značaja faktora, razvrstava u sledeće grupe: 1. spoljni činiooci (u koje ubraja i 'teorije zavere' za koje navodi da u nauci nemaju ozbiljnog zastupnika, dok dozvoljava da je pad komunizma igrao značajnu ulogu); 2. udaljene unutrašnje činioce, gde neodređeno razmatra pitanje 'nacionalnog karaktera' i igru nacionalnih elita; 3. davnašnja neprijateljstva (kojima takođe ne pripisuje neki značaj); 4. bliske unutrašnje činioce, gde ističe ekonomsko propadanje jugoslovenske države u 80-im godinama, 'sistemske činioce' unutar političkog sistema kakvi su 'kolektivno rukodođenje' koje je unelo immanentnu nestabilnost; i 5. ljudski, subjektivni činilac, za koji navodi da mu niz autora pripisuje mali značaj, mada ni on ne uspeva da artikuliše svoj specifičan značaj i domašaj. Jović pak 'kolaps' jugoslovenske države razmatra preko sledećih pristupa i razloga: 1. ekonomski argument (ekonomska kriza 80-ih godina, za koju smatra da nije, po Joviću, dovoljna za objašnjenje, jer je na samom kraju došlo do boljitka); 2. 'davnašnje etničke omraze', koje potpuno odbacuje kao objašnjenja; 3. tzv. nacionalistički argument, kojem dozvoljava određen prostor zbog neharmoničnosti dva shvatanja nacionalizma, jugoslovenskog i etničkog, mada tu ističe kao najznačajnije da je Titova odn. Kardeljeva država bila utemeljena

2 Međutim, Pavkoviću je izraz *raspad* u odnosu na *nestanak* državnih tvorevina poznat. U drugom radu piše, da je 'multikonfesionalna jugoslovenka republika Bosna i Hercegovina' doživela 'raspad' (1998, 511). Razlog je to što 'su srpski intelektualni zagovornici konačno napustili jugoslovenstvo' (1998, 511).

na antietatističkoj ideologiji; 4. kulturni argument (uloga nespojivih religija), koji se opet po njegovom mišljenju svodi na stvarnost nestanka jugoslovenskog identiteta, a što sve nije dovoljno za objašnjenje; 5. međunarodni odnosi kao okvir, gde ističe da su pritisci Međunarodnog monetarnog fonda onemogućili nastojanja za reformom dela jugoslovenske elite; 5. uloga ličnosti, razmatrajući ulogu Tita, koji je bio 'van' i iznad zakona, smatrajući da ta uloga nije bila nezavisna od odnosa unutar jugoslovenske elite; 6. argument pada carstava, kojeg u stvari opet kanalise u to da se Jugoslavija razvila u komplikovanu multietničku strukturu kojom se teško vlada. (No, za njega je najvažnije da su komunisti 'svoja ubeđenja uzimali ozbiljno' i da to mora biti osnova za proučavanje raspada (2004, 115). Autorovo shvatanje pretenduje na to da jugoslovenske komuniste vidi kao isključivo zagledane u svoje ideje, on platonovski ili durkheimovski vidi suštinu kao nešto što potpuno okupira svoje nosioce, a što oni potpuno usvajaju, nezavisno od stvarnih interesa. Prihvatljiva je, međutim osnovna ideja da je antietatistička ideologija, uz isticanje nacija kao ravnopravnih entiteta koji ostvaruju i odvojene političke entitete, vodila formiranje nezavisnih država, pa nije mnogo bilo potrebno, da 'povrate' punomoći date federaciji.

Pri tom je značajno je da ni jedan politički naučnik o koncu Jugoslavije ne govori kao o nizu secesija, kao što čini Pavković. Istina, ima pravnih pisaca koji to čine, npr. Polak Petrič (2007), no i tada se govori 'raspad i secesija' ili, pak, Rady, koji secesiju pominje tek uzgred u tekstu (1997). I Roth u jugoslovenskom slučaju nestanka države ističe značaj 'efektivne kontrole'. Ovde će se tvrditi da govoriti o 'secesijama' u političko naučnom smislu nije odgovarajući okvir za poimanje pojava koje razmatramo. Ramet govori o raspadu i 'odmrzavanju' odn. 'topljenju' (*melt-down*) (2004, nadnaslov), pretpostavljajući da je problem bio zamrznut i da je raspad bio rezultat odmrzavanja problema, Jović piše o 'kolapsu', Bojičić o 'dezintegraciji' (1996), Đilas o 'raspadu' (1996), Lukić i Lynch o 'dezintegraciji' (1996), Woodward u svom uticajnom delu o 'raspadu' (disolucija) (1996), Flere o 'padu' (*downfall*, 2007), a Sekulić, jedan od autora koji je problem najsvestranije proučio govori čak o 'eksploziji' (2007, 176), nakon nestanka suprotstavljenih pritisaka koji su je održavali. Naravno, ne samo zato što bi s time moglo da se nastavi, nego i zato što to još uvek ništa ne dokazuje, jer nazivi mogu biti prigodni, figurativni, pa i obmanjujući. Takođe, termini u formalno pravnom aktu – u ovom slučaju o sukcesiji – ne dokazuju kada govore samo o raspadu (*break up*) (2001), jer međunarodni pravni akti mogu biti politički motivisani. Ipak, naslednici, uz nametnutog predsedavajućeg, upravo su tako optimalni (*Agreement on Succession Issues*, 2001-2004, <http://treaties.un.org/source/recenttexts/29-I.pdf>) No, sve to ukazuje se na preovlađujući tok razmišljanja, koji može biti i pogrešan, a da je Pavković u pravu, ali da nije u skladu sa preovlađujućim načinom razmišljanja.

Naše je stanovište da autori koji tvrde da je reč o raspadu ne greše, jer je jugoslovenska država postepeno, a na kraju brzo, prestala da funkcioniše i raspala se, prestankom delovanja sopstvenih institucija. Nestalo je 'efektivne vlasti.' I nije bilo slučajno to što je u njoj bilo mehanizama, u spojevima kulture i sistema, koji su je doveli do kraja. Formalno prisustvo secesije u ovom procesu postoji, no efemerno je, ima spoljašnji vid, i stoga bi za ovo što se ovde zagovara trebalo izneti osnovne crte procesa raspada.

Sa stanovišta političke nauke moguće je i ima smisla govoriti o pojavi na koju je upozorio Max Weber – teškoću rutinizacije harizme (Weber kod Gertha i Millsa, 1946; Flere, 2007), kao o pojavi koja odlučujuće doprinosi raspadu države.

Naime, svako političko uređenje oslonjeno je na neki sistem legitimacije, odnosno ima svoju legitimacionu formulu kao svoj kulturni temelj. U jugoslovenskom slučaju radilo se o harizmatškoj legitimacionoj formuli, mada ona nije bila zvanična, no činjenički je postojala i funkcionisala. Ta harizma je bila politički delujuća, ma koliko to danas delovalo čudno (na odlučujući značaj nestanka legitimnosti ukazuje, pored ostalih, i Sekulić, 1997, koji piše upravo o harizmatškom tipu legitimacije u jugoslovenskom slučaju, 1997, 176).

Kao što je Weber pisao, harizmatška vladavina je imanentno nestabilna i posebno se teško 'rutinizuje' (Gerth i Mills, 1946, 248-251), sa vođinom smrću čuda prestaju da budu moguća, a njegova nadarenost i 'naklonost viših sila' nestaju. Može se slobodno reći da nije moguće zamisliti neki funkcionalni supstitut za Titovu harizmu, kao ni jugoslovenski identitet (koji se na proveru pokazao slabim, a takođe i zbog toga što, uzimajući u obzir istoriju Jugoslavije, nije bilo dato dovoljno osnova za njegovo konstituisanje, Vuk Godina, 1998), ali ni uspostavljanje racionalne legitimnosti (njeno uspostavljanje pretpostavlja normalne okolnosti – umesto represije na Kosovu i balvana širom Hrvatske, i umesto delovanja nacionalnih preduzetnika širom Jugoslavije, koje je trajalo tokom dužeg vremenskog perioda – u kojima bi se jugoslovenska država, čak i da je pokušala tako da se uspostavi, opet postala malfunkcionalna zbog raznih disbalansa koji bi se pojavili, pre svega zbog interpretacija prošlosti koje bi neki novi etnički preduzetnici eksploatisali za dokazivanje nepravde jugoslovenske države, makar i kao konfederacije). Transformacija legitimacije iz harizmatške u racionalnu je teška (Weber navodi da će se ona radije transformisati u tradicionalnu), a njoj su se protivili svi institucionalni činioци vladajućeg poretka ('rukovodstvo Saveza komunista' i ostali elementi vladajuće/ih političke/ih elite/a).

Ta harizmatška legitimacija jugoslovenske države bila je dopunjena drugim elementima, u vidu zvanične kulture, no ti elementi su bili ipak manje značajni u konstituisanju ukupnog legitimacionog prostora.

Sekulić s pravom ističe NOB kao ključni element legitimacione formule, no postojale su i druge komponente, pa i egalitarizam (Flere, 2007). Njegova harizma sadržavala je tvrdnju o nadljudskim sposobnostima pokazanim u ratu kroz suprotstavljanje moćnijim neprijateljima, u povezivanju jugoslovenskih naroda, u uvođenju 'emancipacije rada', u oslobođanju i ujedinjavanju potlačenih naroda. Kasnije, ona postaje oruđe vlasti i veštački se naduvava (Flere, 2007). Prema tome, Titovom smrću stvoren je veliki legitimacioni vakuum.

S druge strane, okončanje jugoslovenske države je pravi izazov za sve autore koji polaze od pojedinih stanovišta unutar široko koncipirane teorije modernizacije, koja naglašava funkcionalnu diferencijaciju kao način povezivanja društvenog sistema, pa i države, kao što ističu Sekulić idr. (1994, 88). Modernizacija bi takođe, u osnovnim razvojnim linijama, vodila u opadanje etničke identifikacije (kao nečeg predmodernog) i u međuetničku toleranciju (Hodson idr., 1994). Jugoslovenska država se jednim dobrim delom razvijala po tom obrascu: doživljavala je dinamičan ekonomski razvoj u prve dve decenije, mada je već 1962. zabeležena recesija, prouzrokujući političku krizu (i kasnije je jugoslovenska privreda bila finansijski zavisna od kontinuirane pomoći iz inostranstva). Ipak, privreda je razvijana i modernizovana i pri tom su ostvarivani drugi elementi modernizacije: formiranje moderne porodice iz različitih prethodnih stupnjeva evolucije porodice (Milić i dr., 1981), i društvena mobilnost, razvoj školstva, unapređenje položaja žena, demokratija na radnom mestu (Rusinow, 1971; Sturmthal, 1972). Preovlađivala je etnička tolerancija i mešoviti brakovi su postepeno rasli (Sekulić idr., 1994; Petrović, 1985). Nacionalna ravnopravnost uživala je posebnu brigu vladajućih grupa, da bi se pitanje nacionalnih sukoba, izraženih tokom istorije, otklonilo. Ipak, treba odmah primetiti, da je Ustav SFRJ, pored toga što je naglašavao ulogu republika i pokrajina, do tačke da je onespobio savezne institucije, sadržavao niz neostavarivih iluzornih institucija 'delegatskog sistema' i 'udruženog rada'. Nezavisno od tih utopističkih elemenata, Eisenstadt i Sekulić i dr. su na tragu ključnom problemu jugoslovenskog društva, ističući legitimaciju. Eisenstadt piše uopšte o raspadu komunističkih sistema, napominjući da postoji 'protivrečnost unutar legitimacije' koja je bila pospešena 'neuspehom na ekonomskom području' (1992, 29), dok Sekulić i dr., baveći se našim primerom izričito, pišu 'da je legitimnost SKJ dovedena u pitanje i od samih komunističkih vođa', a 'raspad sistema doveo je ne samo da nepoverenja, već je stvarao i političke mogućnosti za ambiciozne pojedince' (1994, 88), koje će isti autori kasnije nazvati 'političkim preduzetnicima' (2006). Detaljna, longitudinalna analiza Sekulića i dr. pokazala je da su ti preduzetnici bili mala grupa, manjina u svim strukturalno posmatranim grupama (2006),

kojoj je uspelo, uz pomoć medija, da formira javnost u uslovima nesigurnosti³. Time oni ustvari indirektno podupiru stanovište da je raspad bio malo, ili nikako, određen subjektivnim činiocem, jer moćni objektivni procesi uvek mogu naći takve, relativno malobrojne i strukturalno neodredive nosioce.

U vezi sa modernizacijom i teorijom modernizacije, ipak se moramo zapitati da li se ona ostvarivala u svojoj punoći, ili je, zbog jednopartijskog sistema, prevlasti komunističke ideologije i upadajuće, ali ipak perzistentne političke represije, ipak preovladavao mehanički i segmentarni tip integracije društvenog sistema (Durkheim, 1972), no to pitanje prevazilazi pitanja naznačena ovom problematikom.

2. UZROCI NESTANKA

Uzroci raspada Jugoslavije mogu se pronaći još u samom njenom nastanku 1918, jer je do njega došlo kad su nacije bile već osnovane i kristalizovane, s izuzetkom jedne tanke hrvatske elite. Te nacije i nisu težile ujedinjenju niti su postojale istorijske pretpostavke za to (Banac, 1993). To znači da prva jugoslovenska država nije imala svoju unutrašnju legitimaciju, a to se ispoljavalo kako u perzistentnim nacionalnim sukobima, tako i u dugotrajnoj diktaturi i, u suštini, nametnutom političkom uređenju, tako i u tome da parlamentarni izbori nisu nikad bili održani bez krupnih nedostaka (Dedijer i dr. 1973). Slično važi i za ponovni nastanak 1943. (1945), koji se takođe nije odigrao u nekim 'normalnim' uslovima – niti su se narodi pitali, niti je integracija izvršena bez prinude. Naime, ni u jednom od ta dva slučaja nisu podstaknuti procesi koji bi omogućili ustanovljavanje države koja bi imala institucionalne temelje za 'normalno' funkcionisanje, takvo koje omogućava spontanu održivost. Razmatranje tih pitanja oduzelo bi suviše prostora i izlazi van okvira zadatka. Sledićemo zato samo neke elemente neposrednog procesa raspada.

Scenu Jugoslavije u 80-im godinama, nakon smrti Tita, definisala su tri odlučujuća činioca: 1. pogoršavanje ekonomske situacije, 2. delegitimacija političkog sistema i 3. prestrukturiranje elita koje su definitivno postale nacionalne i jedino su svoje utemeljenje nalazile u svojim sredinama, i to na nov način.

3 Tu je i kod Flerea (2003) pobijeno shvatanje da se Jugoslavija raspala zbog duboke, trajne međuetničke mržnje i kulturne nespojivosti, koja je bila popularna među novinarima i nekim stranim političarima. .

- Osamdesete godine bili su bremenite *ekonomskim teškoćama* koje su vladajuće institucije pokušavale da rešavaju merama štednje i ograničenjem potrošnje. Taj pad standarda podstakao je i učinio uverljivijim shvatanje da su 'oni drugi' krivi za naše (neposredne) teškoće, a podstakli su i shvatanje da smo 'mi' pripadnici pojedine nacije, odnosno republike. Značajno je da je Međunarodni monetarni fond⁴ znatno otežao i suzio prostor finansiranju Jugoslavije na koje je ta privreda bila navikla i od kojeg je bila zavisna (Jović 2004, 111; Mekina 2013). To je dovelo do previranja i nezadovoljstava, pa su nacionalne elite (i same u transformaciji) iskoristile te okolnosti za preusmeravanje htenja masa.⁵ Ekonomske teškoće podstakle su i ubrzanje delegitimizacije političkog sistema samog, kako primećuje pažljivi ali udaljeni posmatrač Pavlowitch (1999).

Jedan značajan događaj u kolapsu ekonomskog uređenja bio je slučaj velikokladiških 'menica', gde je privredni subjekt Agrokomerc praktično emitovao, odnosno štampao novac, i time faktički izvršio upad u platni sistem Jugoslavije, zbog čega se opravdano mogao steći utisak da ceo finansijski sistem ne deluje. Ocenjena vrednost emitovanih menica je bila 400 miliona USD (Banta, 1987). Takav utisak bio je utoliko ubedljiviji ukoliko je koincidirao sa drugim, opštijim ekonomskim teškoćama i preispitivanjima svake vrste, a pre svega sa korodiranjem opšte političke legitimacije. Vladajuća komunistička politička elita raspravljala je 80-ih godina o 'razvojnim teškoćama' u okvirima tzv. Krajgerove komisije i nije bila u stanju da donese ni najnužnije mere za prevazilaženje ekonomske krize, a pre svega mere koje bi ubedile Međunarodni monetarni fond i druge kreditore da se radi o državi koja zaslužuje poverenje. (Nemogućnost finansiranja mogla je biti dogovorena sa vladajućim međunarodnim faktorima, koji su time pokušali da sruše komunizam u Evropi). Dok su se stari delovi elite iscrpljivali u toj raspravi, gde su bili zaslepljeni s jedne strane institucionalnim okvirom, gde bi povlačenje jedne cigle moglo dovesti do rušenja cele konstrukcije, a s druge strane 'nacionalnim interesima' (kako su ih oni videli), formirale su se nove elite, koje su svoje ideologije gradile, kako piše Malešević, na manipulisanju istorijskim simbolima i na suprotstavljanju raspravama

4 Međunarodni monetarni fond nije delovao nezavisno od interesa SAD, ali je sumnjivo da je to ograničenje pristupa i posledično uvođenje ekonomskih restrikcija bilo upereno baš na slamanje Jugoslavije. Verovatnije je da je bilo usmereno na slamanje socijalističkog poretka (vidi, Jović, 2004).

5 Sa tog stanovišta, dolazak na scenu Ante Markovića i programa ekonomskih reformi krajem 1988. došao je jednostavno prekasno, mada nije verovatno ni da bi činjenica da su te reforme preduzete 10 godina ranije nešto suštinski promenila. Naime, od ekonomskih problema, u pogledu sudbine države, veću težinu imaju legitimacioni i geostrateški.

o masakrima počinjenim tokom Drugog svetkog rata od strane pređašnjeg režima (Malešević, 2000, 159). Zbilja, to su bile (i još su) opšte crte te ideologije u svim postjugoslovenskim entitetima.

- Svakako, *elite* nisu delovale kao nosioci vekovnih težnji svojih naroda ka stvaranju jednonacionalnih država (Klanjšek i Flere, 2011), već racionalno, u okviru datih mogućnosti, nastojeći da se transformišu/održavaju/stvore, i u tome je bila njihova najvažnija uloga među slojevima u svakom društvu (Goati, 1997), mada njima kao celinama više od racionalnog ponašanja ne treba pripisati. One nisu stvorile ni legitimacioni vakuum, niti su bile više od toga što njihov naziv kazuje, nisu bile *deus ex machina*, a to pogotovo nisu bili pojedini likovi, među kojima se ipak ističu makijavelijevsko lavovski Slobodan Milošević i Janez Janša. Ali taktički potezi nisu mogli promeniti istorijske procese, pa ni elite i njihove vođe.

Unutar republika transformisala se elita, sve viđeniju ulogu igraju nacionalistički 'etnički preduzetnici' koji potpiruju strahove i nude nova, smela politička rešenja, od otcepljenja do zavođenja diktature, uvek sa naglaskom na nužnosti neposredne zaštite sopstvene ugrožene nacije. To je bilo neposredno povezano sa pluralizacijom, najpre kulturne, a kasnije političke scene, koja se u svim slučajevima profilisala nacionalno. Pokušaji opštejugoslovenskog profilisanja kulturne i političke scene ostajali su rudimentarni (Odbor za ljudska prava, koji bi povezivao Beograd i Ljubljanu, UJDI /Jež, 1989/, Savez reformskih snaga).

Neodrživost stanja očitovala se u suprotstavljenim shvatanjima gde su jedni etnički preduzetnici videli saveznu vlast kao stecište 'antisrpske koalicije', dok su drugi istu vlast videli kroz glavni grad (srpski) 'Beograd' (za analizu tog gledišta vidi Samary, 1995).

Nasuprot republičkim, odnosno nacionalnim, elitama koje su se transformisale, pokazalo se da jugoslovenska elita niti postoji, niti ima svoje utemeljenje. Politički sastav političke 'tranzicione' elite u federaciji dobio je utemeljenje u svojim republikama (i pokrajinama), jer 'apostolat harizmarha' više nije funkcionisao.

- Na 'rastakanje' zajedničkog života dalje je uticalo širenje strahova koji su prevazilazili ekonomske uslove i odnosili se na neposredne uslove preživljavanja pojedinaca pripadnika pojedinih naroda. Mediji su u tome širenju odigrali ključnu ulogu. Najznačajniji je bio slučaj Martinović, jedna bizarna situacija sa Kosova, gde je 1985. dotad anonimni pojedinac bio teško fizički povređen, a grupe sudskih veštaka nisu mogle da utvrde da li je povreda bila samonaneta ili počinjena od strane (albanskih) suseda. Taj i brojni slični slučajevi, koji nisu bili ograničeni

na Srbe, raširili su strahove da je neposredna egzistencija, fizičko preživljavanje ugroženo (za srpsko viđenje upoređi Sotirović 2009). Kako ističe Bracewell, to je bio deo šire kampanje formiranja dramatične slike o egzistencijanoj ugroženosti i neodrživom moralnom ponižavanju (Srba na Kosovu), gde je u pitanje dovedeno njihovo polno dostojanstvo u elementarnom smislu (Bracewell, 2000). Tome su parirale priče o epidemiji koprivnjače kod sve albanske dece u Prištini. Narativi te vrste su u drugim sredinama bili nešto drugačiji, a u Hrvatskoj su bili isticani događaji iz nedavne istorije (blajburški pokolj i navodna nepravda prema kardinalu, sada blaženom Alojziju Stepincu, navodna lingvistička podređenost Srbiji /postojanje srpskohrvatskog jezika/) (za kasniju ocenu lingvističke situacije vidi Kordić, 2010). Mada su ovi i slični narativi proizlazili iz frustracija iz prošlosti, i mada su šireni od strane etničkih preduzetnika, još je značajnije to da su oni bili ubedljivi u uslovima odsustva sigurnosti koju pruža država.

- Nemogućnosti jugoslovenskog razrešenja krize i tranzicije doprinosili su *institucionalni činioci* koji su onemogućavali da se sprovedu izbori na jugoslovenskom nivou. Ustavni okvir je dozvoljavao potpuno drugačiji izborni sistem (posredni 'delegatski'), ali njegovo ukidanje je pretpostavljalo saglasnost svih republika, što je bilo onemogućeno različitim gledanjem republika na izborni sistem ('srpsko shvatanje' jedan čovek jedan glas, kojem su se suprotstavljali naročito hrvatski i slovenački predstavnici) (Jovičić, 1991). Značajno je da je bio blokiran put ka saveznim opštim izborima i konstituisanju demokratske vlasti na tom nivou.
- Jugoslavija je prestajala da igra ulogu 'tampona' ili balansa jer se rušio i Sovjetski Savez *u geopolitičkom smislu*, pa je ta bitna i komplikovana uloga Jugoslavije postala nepotrebna. Dok su ranije obaveštajne procene SAD govorile o interesu SAD za opstanak Jugoslavije, *National Intelligence Estimate 15 90* to više ne sadrži, uz procenu da će se Jugoslavija raspasti za dve godine, a godinu pre toga će prestati da funkcioniše (Fingar, pokrovitelj, 2006). Njujork tajms je 5. februara 1990. konstatovao da opstanak Jugoslavije više nije 'bitan interes' Jugoslavije (citirano po Jović, 1996, 161, vidi i Sekulić, 1997, 169). Ovaj prikaz ukazuje na to da su na raspad Jugoslavije uticali objektivni činioci. Prestanak finansiranja federacije od strane republika, plebisciti, koraci u pravcu ustavnog uređenja kojim se negirala Jugoslavija, bili su samo površinske manifestacije onoga što se dešavalo u dubini tkiva jugoslovenske države koja je umirala. Ipak, treba podsetiti da je već pre odlučujućeg prestanka funkcionisanja jugoslovenske države na

obavezujući način 1990. godine došlo do negiranja ustavnog položaja pokrajina: pokrajine kao 'elementi jugoslovenske ustavnosti' negirani su ustavnim promenama Srbije 1989. godine, koje su propraćene nasiljem na ulicama Prištine. Može se reći, da je politička institucionalna ravnoteža Jugoslavije tada nepopravljivo narušena 'Srbija je postala jača od drugih republika', ocenjuje Malešević, (2000, 157), dakako jer je imala u savezanim organima tri puta toliko glasova koliko ostale republike, pod pretpostavkom da je federacija funkcionisala⁶. Ne može se reći da je time Jugoslavija prestala da postoji, ali kolektivno rukovođenje na nivou federacije poremećeno je do te mere da se više nije moglo obnoviti.

- Pojave koje su ukazivale na *malfunkcionisanje ili prestanak funkcionisanja jugoslovenske države* su se nastavile i eskalirale do kraja decenije: Slovenija i Srbija donele su 1990. godine ustavne akte kojima su uslovile važenje saveznih akata njihovom usklađenošću sa republičkim interesom, i time se praktično proglasile nezavisnim državama. Avgusta iste godine Slovenija je prestala da šalje regrute u okviru opšte vojne obaveze. Iste godine Slovenija je samo delimično izvršila dužni prenos poreza u savezni trezor, dok je Srbija 'inovativno' donela zakon kojim se zadužuje kod Narodne banke Srbije u iznosu od 18,2 milijardi dinara, a što je objavljeno samo u 'tajnom službenom listu' (Jović, 1996, 217, 239) – to je značilo takođe upad u platni sistem, emitovanje novca, veći od onog u slučaju Agrokomerca. Milošević je navodno komentarisao da 'to rade svi' (Jović, 1996, 239), što nije neplauzibilno u uslovima komplikovanog funkcionisanja ekonomskog sistema gde je federacija imala vrlo ograničene funkcije koje su bile uslovljene saglasnošću federalnih jedinica (Borak, 2002). Srbija je 23. oktobra 1990. praktično uvela carine na robu iz svih republika (Jović, 1996, 217), nakon što je već godinu dana bojkotovala slovenačku robu. Savezna vlast, posebno vlada Ante Markovića, bila je nemoćna. Krajem 1990. bilo je prisutno mnogo elemenata koji su ukazivali na prestanak efektivnosti delovanja savezne države: republike više nisu bile potčinjene, poreski sistem se raspao, republičke privrede bile su razdvojene. Pravni akti otcepljenja bili su samo formalna završnica.

Kao jedan od finalnih činova, sprovedeni su referendumi, u različito vreme, u svim konstitutivnim jedinicama nekadašnje države, osim u Srbiji i Vojvodini. Ti 'secesioni' referendumi izvedeni su u tolikom broju

6 Da nije došlo do tog poremećaja, ustavna ravnoteža bi se iskazala negde drugde, npr. u intervencijama jedne republike u poslovima druge. No, poremećaj u pitanju nije bio slučajan, pitanje pokrajina je dugo tinjalo i srpskim akterima se činilo najlakšim za početak ostvarivanja svojih ciljeva.

(6 od 8 jedinica), da se više postavlja pitanje zašto nisu izvedeni u dve odstupajuće jedinice. Jer, ako se insistira na secesijama i secesionizmu, kao jedinom okviru za objašnjenje pojava, kao što čini Pavković, zapada se u neku vrstu etničkog esencijalizma i mora se postaviti paradoksalno pitanje: a zašto niko nije htelo i nije više video mogućnosti za život sa Srbima⁷. Svestrana politikološka analiza jedini je okvir za pojašnjenje toga što se desilo, a ne operisanje činjenicom secesionog akta. Antropološki ekskursi tipa 'nacionalnog karaktera', koji bi se nametnuli zbog odsustva referenduma u dva navedena slučaja, takođe ne vode objašnjenju (cf., Flere, 2003).

3. POLITIČKONAUČNA NARAV POJAVE

Od Machiavellija i Botera mnogo toga se promenilo, društva su postala kompleksnija, u politički život su ušli pojmovi prava čoveka i prava naroda na samoopredljenje⁸. Politički život se promenio pod uticajem masovnog komuniciranja i, naročito, posredničke političke demokratije. Pavkovićeve analiza to nije uzela u obzir. Pavkoviću dozvoljavamo da posrednička politička demokratija ipak može predstavljati vlast 'grupe', dakle manjinsku faktičku vlast. Ali iz toga ne sledi da oružane grupe jednostavno zaposeđaju političku vlast fizičkom silom i da se tu priča završava.

A jugoslovenski primer je komplikovan i zahteva poseban tretman i dalje proučavanje pojedinih aspekata. Svakako, jugoslovenskoj državi nije bilo spasa. Način tranzicije u nove države mogao je biti drugačiji, ali sa današnjim znanjem je jasno da je Jugoslavija opstajala prvenstveno zahvaljujući 'Titovoj veštini', kako pišu Wachtel i Bennett (2009, 13). Naime, 1962. Tito je izrazio rukovodstvu Saveza komunista svoju sumnju da ona može opstati. To je redak primer njegove iskrenosti, izražen u vremenu neočekivane privredne recesije i, naročito, platežne nesposobnosti države. (Zečević, 1998), Prema jednom manje pouzdanom izvoru, on je tu sumnju izrazio i krajem sedamdesetih godina (Matunović, 1997).

7 Nije nemoguće da se na ovu pojavu naučnopolitički gleda ne samo kao na secesiju, već kao i na neuspešan pokušaj 'odstranjenja', koji, mada neuspeo, postaje okvir nemogućeg zajedničkog života. Ako bojkotu slovenačke robe, uvođenju carina prema svim republikama od strane Srbije, medijskoj kampanji protiv Slovenije, dodamo i dogovor Miloševića i Jovića o 'izbacivanju' Slovenije, i politiku sprovedenu na osnovu tog dogovora, može se zaključiti da taj, mada abortivan pokušaj, nalikuje singapurskom scenariju odstranjenja države. Nije to bila samo stvar odnosa dve republike, koje su tada bile u najotvorenijem sukobu, već i načina raspadanja države (Jović, 1995, 159).

8 Od osnivanja Ujedinjenih nacija, nacionalno samoopredeljenje je evoluiralo od pukog 'principa' za uređenje država u subjektivno pravo kolektiviteta (vidi Rady, 1996).

Ipak, sve navedeno ukazuje na to da su objektivni činioци prevladali: 1. odsustvo legitimnosti Jugoslavije i njenog poretka, pri čemu su uređenje i teritorijalna država identifikovani u svesti običnih ljudi (nedostatak delujuće, učinkovite legitimacione formule), uz slab identitet stanovništva sa državom (u poređenju sa nacionalnim identitetom, koji, pak, nije identifikovan specifičnim uređenjem); 2. ekonomska kriza osamdesetih koja je podsticala traženje krivica u 'drugom' i nesposobnost elite i institucija da se s krizom suoče; 3. institucionalni vladajući okvir koji je se pokazao potpuno nefunkcionalnim, jer nije omogućio da se izvršna vlast suoči sa krizom i raspadom (nije bilo organizacionog sistema vladanja, saveznim organima je nedostajala samostalnost i hijerarhijska nadmoć); 4. transformacija elite/a u izrazito nacionalne elite tokom osamdesetih; 5. nestanak geopolitičke funkcije Jugoslavije.

Sve to je rad 'etničkih preduzetnika' u 80-im godinama učinilo sasvim lakim, pa i banalnim. Nisu to bile neke izuzetne ličnosti, nisu to bili istorijske vođe, iako su mogli biti makijavelijevske 'lisice', kao Kučan i Gligorov, ili makijavelistički lav, kao Milošević, dok ostali nisu bili dorasli za takvo ili drugačije klasifikovanje (osim psihopataološko). Dakle, svi procesi nacionalnih mobilizacija, euforija, mitinzi, plebisciti, deklaracije, sve to se moglo učesnicima činiti velikim delom, izrazom sublimirane istorijski jednokratne narodne volje, ali oni su u stvari bili puki izvršioci procesa, u suštini spontanog, raspada jedne države koja niti je ikad imala čvrste temelje, niti ih je mogla imati, jer su 1918. nacije već bile formirane i nisu se stvorile mogućnosti za jednu paralelnu čvršću jugoslovensku identifikaciju koja bi davala državi legitimitet. Dok je prva država pokušala da nametne jugoslovenstvo kao fikciju, druga je od toga brzo odustala, stvarajući nacionalne okvire kao osnovne, nadajući se da će 'nacionalnom ravnopravnošću' stvoriti okvir za preživljavanje nužnih teškoća sa kojima se svaka višenacionalna država suočava. No, kako Sekulić piše u reviji koja ima najviši impakt faktor u sociologiji, a pri tom izlazi u SAD⁹: 'Politika jugoslovenskih vođa, barem što se tiče nacionalnog pitanja, činila se smislenom i mudrom. Naglašavajući ekonomski razvoj, demokratiju na radnom mestu, ekonomsku i rodnu jednakost... mislili su da je vreme na njihovoj strani... Na žalost, istorija je pokazala da su te pretpostavke pogrešne' (Sekulić idr., 1994, 95). Takva politička htenja nisu dovoljna za suprotstavljanje težnji nacija, koje su se pokazale kao 'primordijalne' i po političkim implikacijama (Smith, 1986).

Nasuprot tim objektivnim činocima, raspad Jugoslavije nije bio samo u raskoraku sa pretežnom voljom običnog naroda (kao što će biti iskazano), već je, prema Joviću, koji je o tome sproveo opsežno istraživanje aktera i insajdera,

9 To ističemo da bi isključili pretpostavku o eventualnoj sklonosti redakcije prema komunizmu i Jugoslaviji kao podlogu za tu ocenu.

'za većinu političkih aktera dezintegracija došla kao iznenađenje' (2004, 117). To znači da su učesnici procesa verovali da krajnjim zaoštavanjem svojih političkih pozicija mogu doći do za sebe povoljnijeg dogovora u okvirima Jugoslavije, ne bivajući svesni da time idu ka njenom kraju.

Uprkos svim tim elementima 'trulosti' jugoslovenske države, njene ranjivosti na najmanji udar, državljani, narod, nisu većinski podržavali raspad. Zbog toga što je to događaj bremenit teškom neizvesnošću, zbog toga što je Jugoslavija ipak pružala neku institucionalnu potporu, neki snošljiv životni okvir, istraživanja iz 1986. su pokazivala samo jednu signifikantnu grupu opredeljenu za sopstvenu državu (kosovski Albanci), dok su 1990. – uz kosovske Albance – Slovenci bili jako podeljeni (Klanjšek i Flere, 2011). Pri tome, metodološka saznanja ukazuju na veću pouzdanost i valjanost anketa u poređenju sa referendumima, jer su potonji bili proizvod mobilizacije i manipulacije (vidi, Klanjšek i Flere, 2011).

Na osnovu nestanka delujuće legitimacione formule, u uslovima ekonomskih nedaća i krhke ekonomije uopšte, sa iluzionističkim institucionalnim sistemom koji je onemogućavao da se tekući problemi rešavaju, bez mogućnosti da se sistem reformiše i prilagodi spoljašnjim uslovima, jugoslovenska država se raspadala u 80-im godinama progresivno, da bi 1991. došlo do neminovnog kraja, uprkos političkim akterima koji su bili 'iznenađeni' i narodu koji je to vrlo manjinski podržavao. Politički akteri su mogli umišljati da Jugoslaviju 'brane' ili 'ruše', da 'svoj' narod 'oslobađaju' ili 'štite', ali to su bile u suštini njihove iluzije (deo širih kolektivnih iluzija). Država se raspadala u nedostatku legitimacije, u nedelovanju institucija, sa republikama pripremljenim za preuzimanje državnih funkcija i sposobnošću da se transformišu, jer su bile (većinom) nacionalne tvorevine, koje teže samosvojnosti (Smith, 1986), a u nedostatku prinuđujućeg spoljašnjeg pritiska ka održanju. Bosna i Hercegovina te Makedonija, koje nisu ni približno jednonacionalne, imaju stoga imanentne probleme očuvanja integracije. To ne znači da u vetrovima globalizacije i realpolitike (Pavkoviću bez rezerve priznajemo njenu imanentnost) ostale tvorevinice, nastale 90-ih godina, imaju neku neupitnu perspektivu, npr. zbog jednonacionalnosti.

CITIRANA LITERATURA

- Agreement on Succession Issues, 2001-2004,
<http://treaties.un.org/source/recenttexts/29-I.pdf>
 (pristupljeno 28. novembra 2013.)
- Banac, I. 1992. The fearful asymmetry of war. Causes and consequences of Yugoslavia's demise. *Daedalus*, 121, 141-74.
- Banac, I. 1993. *National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*. Ithaca, NJ: Cornell University Press.
- Banac, I. 2009. What Happened in the Balkans (or Rather ex-Yugoslavia)? *East European Politics and Societies*, 23, 461-478.
- Banta, Kenneth W. (28 September 1987). Yugoslavia All the Party Chief's Men, *TIME Magazine*,
<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,965639,00.html>
 (pristupljeno 29. oktobra 2012.)
- Bojicic, V. 1996. The disintegration of Yugoslavia: Causes and consequences of dynamic inefficiency in semi-command economy, u D.A. Dyker i I. Vejvoda (ur.): *Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth*. London: Longman.
- Borak, N. 2002. *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*. Ljubljana: ZPS.
- Ćosić, D. 2011. *Prijatelji moga veka*. Beograd: Službeni glasnik.
- Dedijer, V. Ekmečić, M., Božić, I. I Ćirković, S. 1973. *Istorija Jugoslavije*. Beograd: Prosveta.
- Džilas, A. 1995. *Raspad i nada*. Beograd: Princip.
- Durkheim, E. 1972. *O podeli društvenog rada*. Beograd: Prosveta.
- Eisenstadt, S. N. 1992. The breakdown of communist regimes and the vicissitudes of modernity, *Daedalus*, 123, 21-37.
- Fingar, T. (pokrovitelj). 2006. *Yugoslavia: From National Communism to National Collapse: US Intelligence Community Estimative Products on Yugoslavia, 1948-1990*. Washington, DC: Government Printing Office.
- Flere, S. 2003. Blind alleys in ethnic essentialist explanations of the downfall of former Yugoslavia. *Critical Sociology*, 29, 237-256.
- Flere, S. 2007. The broken covenant of Tito's people. The civil religion in communist Yugoslavia. *East European Politics and Societies*, 21, 681-703.
- Gerth, H.H. i Mills, C. W. 1946: *From Max Weber: Essays in Sociological Theory*. New York: Oxford University Press.
- Hayden, R.M. 2007. Moralizing about scholarship about Yugoslavia. *East European Politics and Societies*, 21, 182-193.

- Hobsbawm, E. J. 2008. *Nations and Nationalism since 1780 : Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huntington, S. H. 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of the New World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Ingrao, C. i Emmert, T.A. (ur.) 2009. *Confronting Yugoslav Controversies: A Scholars Initiative*. La Fayette, IN: Purdue University Press.
- Jež, B. 1989. Obnovitev Jugoslavije na demokratski podlagi : Branko Horvat. *Delo* 17. januar 1989.
- Jović, D. 2001. The disintegration of Yugoslavia. A critical review of explanatory approaches. *European Journal of Social Theory*, 4, 101-120.
- Jović, D. 2009. *A State that Withered Away*. West Lafayette, IN: Purdue University Press.
- Jovičić, M. 1991. *Aktuelni problemi ustava i ustavnih promena*. Beograd: SANU.
- Klanjšek, R. i Flere, S. 2011. Exit Yugoslavia: longing for mononational states or entrepreneurial manipulation. *Nationalities Papers*, 39:5, 791-810.
- Kordić, S. 2010. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.
- Lukić, R. i Lynch, A. 1996. *Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Malešević, S. 2000. Ethnicity and federalism in communist Yugoslavia and its successor states. 147-170 u S. Malešević: *Autonomy and Ethnicity. Negotiating Competing Claims in Multi-Ethnic States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mekina, B. 2013. Zvone Dragan: Sami smo si krivi in sami smo ostali. *Mladina*, 44, <http://www.mladina.si/150115/zvone-dragan-sami-smo-si-krivi-in-sami-smo-ostali-zaradi-iluzornega-prepricanja-o-svoji-vec/> (pristupljeno 30. 10. 2013.)
- Matunović, A. 1997. *Ko ste vi družbe predsedniče: Enigma Broz*. Beograd: Čigoja.
- Meštrović, S. 1997. Balkanizacija Balkana. *Časopis za kritiko znanosti, antropologijo in domišljijo*, 17.284, 93.
- Meštrović, S, Letica, S. i Goreta, M. *Habits of the Heart: Social Character and the Fall of Communism*. College Station, TX: Texas A&M University.
- Milić, A., Petrović, R., Berković, E. 1981. *Savremena jugoslovenska porodica*. Beograd: Filozofski fakultet.
- Obradović, M. 2007. Raspad Jugoslavije i društvena dezintegracija istočne Evrope u procesu tranzicije nakon 1989. *Godine*. Ur. M. Bjelajac, M. Obradović i V. Obradović. Str. 11-46. U *Pisati istoriju Jugoslavije: Viđenje srpskog faktora*. Beograd: Institut za noviju istoriju.
- Pavković, A. 1998. From Yugoslavism to Serbism: the Serb national idea 1986-1996. *Nations and Nationalism*, 4, 511-528.

- Petrović, R. 1985. Etnički mešoviti brakovi u Jugoslaviji. Beograd: Filozofski fakultet.
- Polak-Petrič, A. 2007. Problems of states succession in the case of the dissolution and the secession of states on the territory of the former Yugoslavia. Vienna: Diplomatic Academy of Vienna.
- Rady, M. 1996. Selfdetermination and the dissolution of Yugoslavia. *Ethnic and Racial Studies*, 19, 379-390.
- Ramet, S. 1996. *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to Ethnic War*. Boulder: Westview Press.
- Roth, B. 2010. Secessions, coups and the international rule of law: Assessing the decline of the effective control doctrine. *Melbourne Journal of International Law*, 11, 394-431.
- Rusinow, D. 1971. Understanding Yugoslav reforms. *The World Today*, 23, 71-79.
- Samary, C. 1995. *Yugoslavia Dismembered*. New York, NY: Monthly Review Press.
- Sekulić, D., Massey, G. i Hodson, R. 1994. Who were the Yugoslavs? Failed sources of a common identity in Yugoslavia. *American Sociological Review*, 59, 83-97.
- Sekulić, D., Massey, G. i Hodson, R. 2006. Ethnic intolerance and ethnic conflict in the dissolution of Yugoslavia. *Racial and Ethnic Studies*, 29, 797-827.
- Seton-Watson, H. 1977. *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. Boulder: Westview.
- Smith, A.J. 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell.
- Sturmthal, A. 1972. Yugoslav Workers Selfmanagement. *Industrial and Labor Relations Review*, 26, 726-36.
- Sotirović, V.B. 2009. Istina nabijena na kolac. *Srpska političke misao*, <http://www.nspm.rs/kosovo-i-metohija/istina-nabijena-na-kolac.html?alphabet=l> (pristupljeno 29. oktobra 2013.)
- Sugar, P. 1969. External and internal roots of Eastern European Nationalism. U *Nationalism in Eastern Europe*, ur. P. Sugar i I. Lederer. Seattle, WA: University of Washington Press.
- Vuk Godina, V. 1998. The outbreak of nationalism on former Yugoslav territory: a historical perspective on the problem of supranational identity. *Nations and Nationalism*, 4, 409-422.
- Woodward, S. L. 1995. *Balkan Tragedy – Chaos and Dissolution after the Cold War*. Washington, DC: The Brookings Institution.
- Wachtel, A. i Bennett, C. 2009. The dissolution of Yugoslavia. Str. 13-47 u Ingraio, C. i Emmert, T.A. (ur.) 2009. *Confronting Yugoslav Controversies: A Scholars Initiative*. La Fayette, IN: Purdue University Press.
- Zečević, M. 1998. *Početak kraja SFRJ: stenogram i drugi prateći dokumenti proširene sednice Izvršnog komiteta CK SKJ održane 14-16. marta 1962*. Beograd: Arhiv Jugoslavije.

SUMMARY

Pavković understand the dissolution of Yugoslavia as a series of acts secession by republics and a province of the former SFRY. Contrary to this, here, it is asserted that the process of dissolution of the Yugoslav state was a complex one, involving the failure of political legitimacy after Tito's death, the disappearance of Yugoslavia's geopolitical role, the built in malfunctioning of the federal state, economic difficulties which were spontaneously interpreted as pursuing from the alleged privileged position of other units within the system, the inability of the old elite to modify the institutional, particularly the economic system, the transformation this elite into republic and national bourgeois elites, inciting of fears in lower strata on the possibility of the very disappearance of nations and, not least, the substantial cessation of operation of the federal state. Slovenia and Serbia were the first in 1990 to take over roles of independent states, after the federal balance was disturbed by the stripping of jurisdiction of provinces. The Yugoslav state disappeared by the cessation of its effective operation, its effective power. The acts of secession played a small role in this process. The entire subjective factor (will, intentions, actors, executors) did not bear a major causal weight.

KEY WORDS: Yugoslavia; state dissolution; secession; effective power; state.